

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЛЮДИНИ ЗГІДНО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

СКАЛЕЦЬКА Зоряна - доктор правових наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права, Факультет правничих наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0000-0001-9162-4836>

УДК 341.33:351.853:341.231:355

DOI 10.32782/NP.2022.3.32

Темою роботи є репродуктивні права військовослужбовців як реалізація права людини згідно з міжнародним правом. У статті розглядаються репродуктивні права військовослужбовців. Наголошено на тому, що ці права є одними з найважливіших та найбільш вразливих на сьогодні, та запропоновано варіанти розгляду цього питання на підставі наявних законопроектів.

Метою роботи є: дослідити реалізацію репродуктивного права в інших країнах, таких як Ізраїль та США; розглянути можливість інтеграції такої практики в нормативно-правову базу України; проаналізувати, наскільки є можливим застосування можливих нових норм репродуктивного права в нинішніх реаліях життя нашої країни.

В статті використано дедуктивний метод дослідження, метод аналізу та системного аналізу.

Обрана тема є актуальною у зв'язку із загальною проблемою врегулювання питання реалізації репродуктивного права військовослужбовцями, яка виникла через повномасштабне воєнне вторгнення РФ на територію України.

Досліджено реалізацію репродуктивного права в інших країнах, зокрема в Ізраїлі та США. Дані з цих країн використанні для порівняння в роботі як діючі, та одні з кращих норм реалізації репродуктивного права військовослужбовців. Розглянуто можливість його інтеграції в нормативно-правову базу України. Проаналізовано, наскільки є можливим засто-

сування нових норм репродуктивного права в нинішніх реаліях життя нашої країни.

На основі досліджених даних доведено, що в нашій країні не вистачає нормативно-правової бази для врегулювання питання реалізації репродуктивного права військовослужбовців. Запропоновано можливий варіант змін до Законів України з метою найшвидшого урегулювання цього питання.

Ця робота може бути застосована для удосконалення нормативно-правової бази в сфері репродуктивного права, оскільки в ній розкрито та досліджено це питання та розглянуто можливості застосування міжнародної практики і норм в реальному часі нашої країни.

Ключові слова: військовослужбовці, жінки-військовослужбовці, репродуктивне право, реалізація, репродуктивний матеріал, біологічний матеріал, репродукція.

Постановка проблеми

Репродуктивні права були, є і будуть одними з найголовніших та важливих прав для людей. Це стосується не тільки військовослужбовців, а усього людства. Ці права завжди мали вразливий характер. На них вплинули історія, політика, загрози шовінізму, сексизму та інші чинники. І ось ми стикаємося з ними в сучасному вигляді. Проблема в тому, що нормативно-правова база й досі не в змозі врегулювати питання реалізації репродуктивних прав повністю. Особливо у випадку репродукції посмертно. Саме тому ми повинні звертати увагу на практику вдосконалення нормативно-правової бази ін-

ших країн щодо реалізації репродуктивного права громадян, в тому числі й військовослужбовців. На державному рівні Україною прийняті важливі національні документи, які є правовою основою збереження репродуктивного здоров'я та реалізації репродуктивних прав в Україні: Конституція України (1996р.); Закон України «Про охорону праці» (1992р.); Закон «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992р.); Національна програма Планування сім'ї (1995-2000 рр.); Сімейний кодекс України (2002р.); Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005р.); Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 рр.». Крім того, на державному рівні реалізується Національний проект «Нове життя – нова якість охорони материнства та дитинства», спрямований на підвищення якості та доступу до перинатальної допомоги (2011 - 2017 рр.) [1, с.38].

Як зазначає Паризький І.: «Правова система не терпить різких змін, оскільки такий підхід може розбалансувати цілісну систему правової держави, що, своєю чергою, призведе до руйнування нормативно-регулятивної функції в суспільстві» [2]. Саме тому нормативно правова база щодо репродуктивного права довго створювалась частинами. Адже нові запропоновані норми для регулювання реалізації репродуктивного права, які були б запропоновані, наприклад, 15 років тому, могли б створити проблеми для всієї правової системи у зв'язку з нездатністю відповідного застосування цих норм та відсутністю адекватного сприйняття їх суспільством.

Але нам слід розглянути й наявні законопроекти з сучасними нормами, які б регулювали питання реалізації репродуктивного права військовослужбовців, оскільки це являється нагальною проблемою сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема реалізації репродуктивних прав зараз є дуже актуальною, особливо в умовах сьогодишньої війни. Тому все більше дослідників розглядають цю тему. Серед них Сейко Н., Павлик Н., Тріпак Ю., Михай-

ліна Т. Також ми звертались до публікацій ЗМІ, зокрема «Промінь» та «Інтерфакс».

Мета й завдання дослідження

Метою статті є розгляд наявного стану реалізації репродуктивних прав військовослужбовців та нормативного закріплення. Завданням є аналіз реалізації цього права в міжнародному праві та можливості запозичення міжнародної практики в українське законодавство.

Виклад основного матеріалу

Варто розпочати з того, що являється репродуктивними правами загалом. Репродуктивні права – це права та свободи людини, яка вільна мати дітей, в тому числі приймати рішення щодо їхньої кількості та періоду народження, мати можливості та засоби для зачаття. В репродуктивні права входить і сексуальний аспект. Але ми детальніше розглянемо саме питання можливості народження дітей військовослужбовцями, законодавчі проблеми, пов'язані з цим питанням, варіанти їх вирішення, та звернемося до міжнародного досвіду.

Необхідно зазначити, що травми репродуктивної системи становлять близько 5-6% поранень військових. Як правило, таких травм зазнають саме чоловіки. Але не слід забувати, що військовослужбовцями є й жінки, які також стикаються з такими травмами. Серед цих травм до 36% є такими, які дуже загрожують репродуктивному здоров'ю або ж повністю впливають на репродуктивний стан [3]. Дотепер в нашій країні не вистачає відповідних досліджень, які б допомогли запобігти або вирішити проблеми репродуктивної системи військовослужбовців. Дослідження Інституту педіатрії, акушерства й гінекології серед жінок-військовослужбовців показало вищий рівень захворювань репродуктивної системи, аніж у жінок цивільних професій. Результативні дослідження проводилися в США, в армії якої найбільша кількість жінок-військових. Вони вказали на те, що близько 30% жінок мали або мають проблеми з заплідненням.

Водночас Україна є однією з перших в Європі за кількістю жінок-військовослужбовців. На сьогодні в ЗСУ жінки складають

більше 10% чисельності особового складу, який залучено до воєнних дій, порівняно з 2014 роком, коли їхня кількість була на половину менша. А отже, питання здоров'я репродуктивної системи жінок-військових зараз є найбільш актуальним, ніж будь-коли [4].

Як висновок, багато жінок-військовослужбовців перебувають в зоні ризику не мати дітей або мати труднощі з реалізацією репродуктивного права. Тому наразі існує потреба розгляду питання права на збереження репродуктивного матеріалу військовослужбовцями.

Право на збереження репродуктивного матеріалу військовослужбовцями, може здійснюватись двома способами:

1) Отримання біологічного матеріалу заздалегідь. Такий варіант підходить як чоловікам, так і жінкам, як служать у війську.

2) Взяття біологічного матеріалу протягом 72 годин після смерті. Такий варіант підходить лише чоловікам, адже жіночі яйцеклітини в потрібній кількості таким чином забрати неможливо.

Другий метод був випробуваний та задокументований в Ізраїлі, де після смерті під час бойових дій у чоловіка було забрано біологічний матеріал, який використали для запліднення, після чого народилась дитина [5]. Що стосується жінок, то в цьому випадку другий варіант збереження біологічного матеріалу в наш час іще неможливий. Тому питання нормативного врегулювання збереження біологічного матеріалу жінок та подальше правове використання його, якщо жінка-військовослужбовець померла, стоїть найбільш гостро. Більше того, в такому випадку права жінок на реалізацію репродуктивного права є вразливішими через наявність фертильного періоду.

Тобто в той час, коли жінка-військовослужбовець працює в ЗСУ, вона не тільки ризикує позбутись репродуктивної функції, а й втрачає біологічний час – фертильність. Також варто розуміти, що втрату фертильності, яка може завадити реалізувати репродуктивні функції в майбутньому, та неможливість вирішити цю проблему можна розглядати як втрату гендерної рівності. Мається на увазі, що гендерні права тісно

пов'язані з репродуктивними. Саме тому порушення репродуктивних прав можна розглядати як порушення гендерних прав. Як зазначає Резворович К.: «механізм реалізації гендерної рівності – це система способів та засобів, за допомогою яких забезпечуються рівні умови та можливості для реалізації рівних прав людини в усіх сферах життєдіяльності...» [6, с.126]. Зважаючи на це, варто звертати увагу й на репродуктивні права жінки-військовослужбовця такою ж мірою, як і на репродуктивні права чоловіка-військовослужбовця.

Тому треба зауважити, що змінюючи законодавство нашої країни, з метою врегулювання питання реалізації репродуктивного права, варто зосередитися не на втраті репродуктивних функцій внаслідок бойових дій, а на робочій системі реалізації репродуктивного права всіх військовослужбовців. Мається на увазі, що втрата репродуктивного права через бойові дії не повинна бути вичерпною для вирішення цього питання, адже причини, які можуть спричинити розлад або втрату військовослужбовцями репродуктивної функції, не завжди напряму з ними пов'язані. До непрямих причин можна віднести:

- 1) стрес;
- 2) переохолодження;
- 3) обмеження сну та їжі;
- 4) гормонально-залежні передпухлинні й пухлинні стани репродуктивної системи;
- 5) хімічне, радіаційне, та фізичне забруднення;
- 6) ускладнений доступ до лікарських консультацій, допомоги, а також до ліків тощо.

Наразі у нас немає норм, які б уповні регулювали питання реалізації репродуктивного права військовослужбовцями. Але, на момент написання статті, ми розглянули наявні проекти Законів, які можуть являтися першою сходинкою до здійснення цього процесу.

Перший законопроект «Про внесення змін та доповнень до деяких законів України з метою забезпечення прав учасників війни на біологічне посттравматичне батьківство/материнство» № 8011 від 08.09.2022 [7]. Ознайомившись із законопроектом, ми

побачили ряд змін, які пропонується внести в Закони України. Також пропонується: «до 31 грудня 2024 року державні заходи з реалізації права на біологічне батьківство (материнство), метою яких є збереження репродуктивних клітин, які отримані від військовослужбовців, на випадок втрати репродуктивних функцій унаслідок поранення, травми або контузії, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством, шляхом реалізації пілотного проекту у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України».

З огляду на це, зауважимо, що пропонується реалізація та фінансове забезпечення репродуктивного права саме військовослужбовців, які втратили репродуктивні функції унаслідок поранення, травми або контузії. На нашу думку, це є неправильним. Оскільки реалізація репродуктивного права пропонується тільки обмеженій категорії військовослужбовців. Водночас втрата репродуктивних функцій військових через інші причини в законопроекті не оголошується. Наприклад, у США та Ізраїлі покривають витрати на заморожування репродуктивного матеріалу для військовослужбовців, які знаходяться на службі та хочуть зберегти свою фертильність [8]. Така процедура не є обов'язковою, але вона повністю дає змогу реалізувати репродуктивне право військовослужбовцю без обмеження категоріями.

З метою найшвидшого втілення в життя норм репродуктивного права, які будуть регулювати репродуктивні права військовослужбовців, пропонуємо закріпити в нормативно-правових актах можливість фінансового забезпечення репродуктивного права саме для військовослужбовців, які втратили репродуктивні функції внаслідок поранення, травми або контузії. Водночас потрібно зробити таку можливість доступною й для інших військовослужбовців, які втратили репродуктивне здоров'я на військовій службі внаслідок інших причин, але з частковим державним фінансуванням. Такий варіант дозволить реалізувати репродуктивне право військових та не буде проблематичним для бюджету країни, яка й досі знаходиться в стані війни.

Другий законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання постмортальної репродукції» №8097 від 04.10.2022 [9]. Цей законопроект пропонує врегулювання реалізації репродуктивного права не тільки для військових, а й для будь-якої фізичної особи. В ньому йдеться про використання біологічного матеріалу загиблої особи з метою запліднення та народження дитини в майбутньому. Передбачається, що ця процедура здійснюється тільки за наявності документальної згоди особи, яка надавала біологічний матеріал.

Наразі законопроекти не розкривають питання посмертної репродукції, яка передбачає проведення маніпуляцій з генетичним матеріалом, вилученим до моменту смерті особи-донора з метою запліднення особи-реципієнта.

Щодо правового регулювання постмортальної репродукції, то Ю. Тріпак та Т. Михайліна вважають, що вона викликає багато запитань і сумнівів. Наприклад, у Великобританії в червні 2007 р., коли 42-річна жінка дізналася про смерть чоловіка під час операції, подала строковий судовий запит на вилучення в нього генетичного матеріалу. Запит був задоволений, і біологічний матеріал був збережений у відповідній клініці. Така процедура проводилась терміново, і, звичайно, без дозволу померлої особи (документального). Подібна ситуація виникла й у США. У 1999 р. жінка звернулася до суду з проханням отримати гамети від нещодавно померлого чоловіка. Генетичний матеріал було забрано через 30 годин після смерті чоловіка і зберігався протягом 15 місяців. Жінка завагітніла й народила здорову дівчинку [10]. Отже, постає питання документально оформленої згоди, яка й буде основою для врегулювання можливої репродукції.

Наразі подібне використання біологічного матеріалу заборонено практично в усьому світі, окрім Ізраїлю, де існує біологічний заповіт військовослужбовців.

Висновки

На нашу думку, реалізувати посмертну репродукцію в нашій країні в нинішній военний час буде доволі складно, хоч і ре-

ально. Якщо реалізація репродуктивного права спиратися на норми законопроекту, то це значно спрощує регулювання цього питання, оскільки підґрунтям для цього буде саме згода військовослужбовця. Якщо ж згода не буде обов'язковим чинником для забезпечення репродуктивного права, це ускладнить здійснення цієї процедури. Водночас ми не можемо точно сказати, наскільки наша країна готова до цього в практичному сенсі. Тобто створення законодавчих норм не може точно означати, що вони будуть працювати, адже для цього потрібна відповідна технічна та медична база. Щодо забезпечення військовим біологічного посттравматичного батьківства/материнства, то його реалізувати в наш час реальніше. Спираючись на досвід таких країн як США та Ізраїль, можна сказати, що така процедура буде дуже актуальною для нашої країни. Як зазначають Горенов П. та Меренюк К.: «Питання військового права є важливим з точки зору того, що в сучасних європейських країнах навряд чи представляється можливим його використання на практиці» [11]. Саме тому для нас є важливим не лише спиратися на міжнародні норми, але й створювати свої, які були б актуальні саме для нашої країни. В тому числі й норми репродуктивного права, які зараз є нагальними.

Ми вважаємо, що вище зазначені законопроекти потрібно допрацювати, адже вони не повністю відображають нормативну картину регулювання та реалізації репродуктивних прав військовослужбовців. А також вважаємо доцільним подальше запозичення досвіду Ізраїлю стосовно посмертної та постмортальної репродукції.

Література

1. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект : колективна монографія / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко; відп. ред. Н. П. Павлик. Житомир : ВМГО «Асоціація «КВН України», 2014. 220 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33144/1/Енциклопедія%20прав%20людини.%201.%20Вергеш%2с%20М.%20Колодій.PDF>

2. Paryzkyi, I. (2021). General Theory of Future Law: Definitions, Innovative

Potential. *Futurity Economics&Law*, 1(3), 25–32. URL: <https://doi.org/10.57125/FEL.2021.09.25.03>

3. Травми репродуктивної системи становлять до 5-6% поранень військовослужбовців – експерти. 2022. 17 червня. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-conference/839754.html>

4. Війна і жінки: трагічні наслідки для репродуктивного здоров'я. 2021. 14 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-i-zhinky-trahichni-naslidky-dla-reproduktyvnoho-zdorovia/31508583.html>

5. Bloomberg «Postmortem Sperm Retrieval Is Turning Dead Men Into Fathers». URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2022-07-19/sperm-extraction-technique-turns-dead-men-into-fathers>]

6. Резворович К. Р. Нормативно-правові акти України як засіб забезпечення ефективного функціонування механізму реалізації гендерної рівності в Україні. – 2021. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/HB_2-2021_23.10.21-125-130.pdf

7. Про внесення змін та доповнень до деяких законів України з метою забезпечення прав учасників війни на біологічне посттравматичне батьківство/материнство: проект Закону від 08.09.2022 № 8011. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40292>

8. Anne E Martini, Joseph O Doyle. 2020. Fertility Preservation Before Deployment: Oocyte and Sperm Freezing in Members of the Active Duty Military. *National Library of Medicine*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32040972>

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання постмортальної репродукції: проект Закону від 04.10.2022 № 8097. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40588>

10. Тріпак Ю., Михайліна Т. Реалізація права на посмертну та постмортальну репродукцію: порівняльно-правовий аспект. *Теорія держави і права*. 2021. № 3. С. 221-225. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/37.pdf>

11.Gorinov, P., & Mereniuk, K. (2022). Military law in Ukraine: future prospects for development. *Futurity Economics&Law*, 2(3), 18–27. URL: <https://doi.org/10.57125/FEL.2022.09.25.03>

**REPRODUCTIVE RIGHTS OF
MILITARY PERSONNEL AS AN
IMPLEMENTATION OF HUMAN RIGHTS
UNDER INTERNATIONAL LAW**

The topic of the work is the reproductive rights of servicemen as the realization of human rights under international law. The article deals with the reproductive rights of servicemen. It is noted that these rights are one of the most important and the most vulnerable today, and the variants of consideration of this question on the basis of the existing laws are offered.

The purpose of the work is: to examine the implementation of reproductive rights in other countries, such as Israel and the United States; to consider the possibility of integrating such practices into the legal framework of Ukraine; and to analyze how possible application of possible new norms of reproductive rights in the current realities of life in our country.

The article uses the deductive method of research, the method of analysis and system analysis.

The chosen topic is relevant in connection with the urgent problem of resolving the issue

of the implementation of reproductive rights of servicemen, which arose due to the full-scale military invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine.

The implementation of reproductive rights in other countries, in particular in Israel and the United States, was studied. The data from these countries are used for comparison in the work as the current and some of the best norms of implementation of the reproductive right of servicemen. The possibility of its integration into the normative legal framework of Ukraine is considered. It is analyzed to what extent the application of new norms of reproductive law in the current realities of life in our country is possible.

On the basis of the investigated data, it is proved that our country lacks the regulatory and legal framework for regulating the implementation of the reproductive right of servicemen. A possible variant of amendments to the Laws of Ukraine for the purpose of the earliest settlement of this issue is offered.

This work is applicable for improvement of normative-legal base in the sphere of reproductive right, because it reveals and investigates this question and considers the possibilities of applying the international practice and norms in real time of our country.

Key words: servicemen, servicewomen, reproductive right, realization, reproductive material, biological material, reproduction.